

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTAL,
A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÕNISSON

TEGEV TOIMETAJA **J. W. WESKI**

PE 10.

ÜKSTEISTKÜMNES AASTAKÄIK

1916

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1916

XI AASTAKÄIK

№ 7

Missugune tuleb „Kalevipoja“ uue väljaande tekst?

Kevadel oli ajalehis sõnum, et kunstnik Kr. Raud olevat „Kalevipoja“ iluväljaandeks valmistatavate piltide skitseerimise lõpetanud ja asuda nende lõpulikule maalimisele. Nii on siis loota, et ilustused varsi valmivad ja et võidakse peatselt asuda meie suurteose uuele trükkimisele.

Kuid mis saab tekstist? Kas tahetakse seda tarvitada uues väljaandes õigekirjutuslikult vähe parandatuna, või mõeldakse seda Aaviku ettepaneku järele (v. „Eesti rahvusliku suurteose keel“) põhjaliku revideerimise alla võtta ja tagasi tuua rahvaluule neljalgsesse trohäische värsimõõtu. Kõigest sellest ei ole viimasel ajal enam midagi kuulda.

Siiski on uue trüki teksti küsimus palju tähtsam kui ilustuste küsimus. Ei ole kellelegi enam uudis, et „Kalevipoeg“ kui kunstitöö on sisuliselt ja vormiliselt nõrk toode. Peale selle kubiseb ta kõige jämedamaist ja kohutavamaist keelevigadest, mis kunstitöö maitsmise võimatuks teevad.

Et meil nüüd kingituse pärast võimalik on „Kalevipoeg“ aegsündselt välja anda, siis tuleks meil tõsiselt ära kaaluda, kuidas selle peaksime toimetama, sest järgnev uus väljaanne ei tule mitte nõnda ruttu.

„Kalevipoja“ tekst sarnasel kujul, olgugi õigekeelsuse seisukohalt vähe parandatuna, annaks uues ilustatud väljaandes kõige suurema mõeldava dissonantsi ja saaks kirjandusliku lugeja ainult nii kaugele, et see raamatu kord kätte võtaks, et seda siis kibeda tundmusega ära panna ajalooliste raamatute hulka. Sest meie kirjanduse kahjuks peame kõikide kalevipoeglaste kiuste tunnistama, et „Kalevipoeg“ juba nüüd on ajalooline raamat, millest küll suuril sõnul kõneldakse ja kirjutatakse, kuid mida ei loeta ja ei

saadagi lugeda. Kõik need, kes „Kp.“ korralikule lugemisele on asunud ja seda mitte pole lõpetanud, ärgu süüdistagu ses ainult end: eeposel on tõesti liig suured defektid.

Ja nüüd tekib kaks küsimust: kas tahetakse, et „Kp.“ jääb ainult kirjandusajalooliseks raamatuks, või soovitakse, et tast saab kunstiväärtuslik tulevikuraamat, mida rahuldava maitsemisega loetakse? Esimesel korral tehtagu see kõige ilutunde-vastikum ja pahanaljalisem tegu: antagu modernilustustega varustatud vana tekst keeleliste kohendustega; teisel korral parandatagu tekst, loodagu ta uuesti. Ma ei usu eksivat arvates, et noorem kirjanduslik generatsioon juba ette hukka mõistab vanatekstilise väljaande.

Teksti küsimus, mille peale nüüd tõsiselt tuleks mõtelda, sest et ilustused valmimisel, sisaldab endas õieti kolm iseseisvat küsimust. Need oleksid 1) õigekeelsuse-, 2) vormi- ja 3) sisuküsimus.

Kõigi nende küsimuste otsustamiseks kuluvad eeltööd ära, mille tegemisele kohe tuleks asuda, et „Kp.“ uue trüki väljaandmist mitte viivitada.

Nagu eelpool tähendatud, kubiseb „Kp.“ keelevigadest. Kreutzwald ei ole keelest mitte palju hoolinud, seda vähem, et tol ajal keele kohta mitte suuri, vast koguni väikseidki nõudmisi ei esitatud. Õigekeeleliselt on „Kalevipoega“ vist mõeldudki parandada. Kuid on küsimus: missuguses ulatuses? Ei või teist vastust olla: E h t r a h v a - l a u l u k e e l e u l a t u s e s v õ e t a g u „K a - l e v i p o j a“ keele parandus ette, iga vähem parandus lükkab asja ainult edasi. Isegi possessiivseid suffikse ni (minu), sa, na (tema) tuleks tarvitada. Mida antiikim, seda parem. Kõigeks selleks aga oleks pikemaid eeltöid tarvis, et kindlaks teha rahvalaulu ortoloogilisi iseäraldusi.

Teine küsimus oleks vormi, õigemini — skandeermise (värsimõdulise lugemise) küsimus, milles seisab asja suurem raskus.

Rahvalaulu värsimõõt, milles sõnarõhk luulerõhuga sugugi ühte ei tarvitse sattuda, nagu need ka Greeka ja Ladina keeles ühte ei satu, ja millest luuletuse skandeermine oma veetluse saab, on järgmine: $\bar{u} \bar{u} | \bar{u} \bar{u} | \bar{u} \bar{u} | \bar{u} \bar{u}$, see on, neljalgne jooksik ehk trohäus, mille esimeses, teises ja vahel ka kolmandas värsijalas võib olla: 1) daktül $\bar{u} \bar{u} \bar{u}$, 2) kaksikpüriik ($\delta\iota\upsilon\sigma\sigma\upsilon\lambda\iota\omicron\varsigma$) $\bar{u} \bar{u} \bar{u} \bar{u}$, s. o. neli lühikest silpi, ja 3) paus, s. o. üks pikk silp. Kui meie üleüldistades arvesse võtame daktüli, kaksikpüriiki ja pausi, siis saame (minu esialgne järeleaarvamine) algusvärsimõõdust 38 kõlblikku muundust ehk modulatsiooni.

Huvitav on seejuures meele tuletada, et heksaameeter, 1) spondäus ehk aste, s. o. kaks pikka silpi, 2) käsuur (lõige kolmandas ehk neljandas värsijalas peale pikka silpi, tõusu), 3) dierees, s. o. värsijala katkestamine sõnalõppude läbi, arvesse võetud, annab $32 \times 2.8 = 512$ modulatsiooni. Ehk meie rahvalaulu värsimõõt teoreetilisele täiusele viiduna kõigest 38 modulatsiooni pakub (seejuures ei ole mitte veel arvesse võetud need kombinatsioonid, mis annavad mitmesilbilised sõnad ja mis diereesi tekitavad), tõuseb ta erirütmide kogu, kui meie rahvalaulu pearütmigi tegurid: 1) värsimõõdu ja sõnarõhu mittevastavuse, 2) alliteratsiooni ehk sõna alguses seisvate umbhäälikute sarnasuse, 3) asonatsiooni ehk sõna alguses seisvate täishäälikute sarnasuse arvesse võtame, määratuma arvuni (umbes $38 \times 8 \times 8 \times 8 = 19456$). Kui veel lühikesed ja pikad täishäälikud, s. o. meetrika, mis just eriliselt Eesti keelele peale toonika, s. o. rõhkude peal põhjeneva versifitseerimise, on omane, ja diereesi, mis toovad mitmesilbilised sõnad, veel asjasse seome, siis tõuseb rütmide arv veel suuremaks. Muidugi mõista on see rohkus ainult teoreetiline ideaal, tegelikus rahvalaulus on aga rütmide arv kaudelt väiksem. Kuid siiski — missugune vabadus, missugused rütmilised võimalused kirjutamiseks!

Rahvalaulu skandeerimise näituseks toome osa Dr. M. Weske „Eesti rahvalauludest“.

A i t u m a .

Õlgu | terve | sööta | jáni (minu söötja. H. V.).
 Sööta | jáni | joota | jáni!
 Sööde | tiie, | jooda | tiie:
 Sööde | ti si | á-li | hála
 Kóhi | óinas | té o | sála,
 Lángu | lámmas | té li | hála,
 Kírju | kúke | kíntsu | déla.

(Rahvalaul nr. 56. Teine anne.)

Peale selle, kui teatakse, et meil soomlastega ühine rahvalaulu värsimõõt on, kes meist suudaks veel välja kannatada eepost, milles see ei oleks mitte kasustatud. Meie oleme soomlastega peaaegu ainukesed olevikurahvad, kelle rahvaeepos oleks kirjutatud rahvalaulu värsimõõdus. Meie skandeeriksime oma eepost — kui meie „Kalevipoega“ nõnda sõandame nimetada — ja mõtleksime seejuures Greeka ja Ladina kuulsate eeskujude peale. Meie ei leiaks kogu ilma kirjandusest ses suhtes midagi vastavat.

Ei oska ette kujutada ega nime anda seesugusele eeposele, mis tahab olla rahvaeepos, aga rahvalaulu neljalgsest trohäusest ei taha midagi teada. Nüüd oleks paras silmapilk, mil rahvalaulu värsirööpast väljajooksnud (pidi ka see õnnetus meid tabama!) „Kalevipoja“ lugulaulu sinna tagasi võiks tuua. Seejuures ei saa teisiti, et ka „Kalevipojas“ leiduvad rahvalaulud, mis keele muhenemise või vigase üleskirjutuse tagajärjel oma õige värsimõõdu on kaotanud, ära tulevad parandada. Et aga eepose restitueerimisele, uuele ülesehitamisele asuda, seks tuleb enne suur töö ära teha, millele Joh. Aavik õnnelikult alguse pannud. Kõige pealt tuleb rahvalaulude usin läbikatsumine ette võtta ja ära määrata, missuguses ulatuses neljalgne trohäuse nend rahvalaulus ilmuta b. See on rütmiküsimus laiemas mõttes neljalgse trohäuse piirides. Et aga rütm hulga värsitegurite summa on, siis on see töö kõige raskem. Mõnda rütmiküsimust on Aavik puudutanud omas töös „Eesti rahvusliku suurteose keel“, mille andmed ka selle kirjutuse aluseks on võetud, ei ole seda aga iseseisvaks küsimuseks välja arendanud.

Kui rahvalaulu värsimõõt, mille uurimisel küll kõige pealt niisuguste rahvalaulude poole peaks pöörama, mis ühes viisidega üles kirjutatud, kindlaks on tehtud, kui rahvalaulu rütmiküsimus lahendatud, siis peaks isik leiduma, rahvaluule keele ja sõnavormide hea tundja, peale selle ka luuletaja omadustega varustatud, kes „Kalevipoja“ trohäustesse valaks. Ja selleks kuluks tükk tublit aega, nõnda et uue trüki väljaandmine nii pea ei saaks järgneda.

Kui meil kord juba eepos oleks, mis vanema rahvalaulu keeles kirjutatud, vana leksikaalse ehk sõnalise tagavaraga, arkailiste sõnavormidega, mida meie kõige suurema mõnuga võime skandeerida, lugeda ja mille ommise peale meie teiste rahvaste ees uhked oleme, kuidas tahaksime siis veel leppida „Kalevipoja“ kui kunstitöö kompositsiooni lõtvusega, kohmakusega, maotustega, stiililabasusega ja Kreutzwaldi enese poolt „Kp.“ peale laotud sisukoormaga. Ei, meie ei kannataks välja seda vormi ja sisu ebavastavust, seda kõige raskemat dissonantsi. Meie olème seeläbi sunnitud „Kp.“ sisu revideerima. Meie ette kerkib sisuküsimus kõiges tõsiduses. Ja meie peame ta otsustama, kui me tahame päästa oma eepose tulevile põlvile. Et kompositsiooni parandada, tuleksid mõned kohad välja jätta, ümber vahetada ja juure lisada. Seejuures tuleks arvesse võtta kõik „Kalevipojasse“ puutuv

materjaal. Oleks tööd kogu kirjanduse arvustajatele ja kirjanikkudele.

Sest kõigest järgneb, et ka sisu parandusele tuleks sel asuda, kes „Kp.“ keele ja värsimõõdu parandusele asuks. Ja siin ei tuleks talle mitte suuri kitsendusi teha. Peaasi oleks, kui saaksime oleviku väärtusliku eepose, seiskugi selle eepose nimelehel Kreutzwaldi nimi ühes teise nimega, kelle peale meie sama tänutundega saame vaatama, lugedes „Kp.“ ja seda kui kõige väärtuslikumat kunstitööd aukohale asetades, nagu läinud põlved Kreutzwaldi peale; sest meie ja tulevale põlvele saab uus „Kalevipoeg“ sama tähtsusega kunstitööks kui ärkamiseaja põlvele vana „Kalevipoeg“.

Kõigi nende tekstiküsimuste läbiharutamiseks tuleks E. Kirjanduse Seltsi juures, kelle toimetusel „Kp.“ uus väljaanne ilmub, sellekohane eritoimekond asutada, mis asjatundjatest koos seisaks. Ja kogu küsimus tuleks õieti toimekonna põhjenduste järele ära otsustada. Ja kelle rahvuslikku uhkusetunnet ei tõstaks mitte omapärasel, ainsamas rahvalaulu värsimõõdus kirjutatud, sisuliselt kunstiväärtusliku eepose omamine. Veel ei ole seks aeg hiline; kas tahame seski loiid olla? Kui meie kõikide tahtmised ühinevad uue „Kalevipoja“ eepose juures, siis saame ta!

Henrik Visnapuu.

Soome-Ugri keelkonna ja Samojeedi keelte sugulus.

Soome-Ugri keeltest, mille hulka Eesti keelgi kuulub, ei ole kaugele muinasaegadesse ulatavaid mälestusmärka säilinud, nii nagu lugu on Indo-Germaani keeltega. Seepärast on tarve olnud; enam kui muidu, abi otsida nüüdiste sugulaste keelte võrdlemisest isekeskis. Nii on teadus vähehaavalt kindlaks teinud Soome-Ugri keelesuguluse, mis on kätte saadud vaevaliste jälgimiste ja pikaliste uurimiste kaudu.

Uuemal ajal on jälle küsimus Soome-Ugri keelkonna, suhetest muude Euroopa ja Aasia keelkondadega, elbinud. Mitmel pool on püütud, aineid leida suguluse tõendamiseks Soome-Ugri ja Indo-Germaani keelte vahel. Nii on seda pärast N. Andersoni uurimust: Studien

zur Vergleichung der ugrofinnischen und indogermanischen Sprachen a. 1879, kus sugulust jälitakse, tõsi küll vähe kordalainud metoodiga, Roots si pool K. B. Wiklund käsitletud „Le monde oriental's, 1906, Soomes prof. H. Paasonen F. U. F. eritrukis „Zur frage von der urverwandtschaft der finnisch-ugrischen und indo-europaischen Sprachen.“

Ka inglaste ja eriti sakslaste seas on Soome-Ugri algkeele ja Indo-Germaani algkeele sugulus nimekaid poolehoidjaid võitnud. Nii pooldab seda sugulust Sweet raamatus: The history of language a. 1900 ja enne kõike Schrader töös: Die Indogermanen a. 1911.

Vähem pooldajaid enesele on leidnud ühtlusuhted Soome-Ugri keele ja Mongoli-Tatari keele vahel. Kuid Soomes tehakse usinasti tööd ka selle küsimuse kallal, ehk küll meelega katsutakse hoiduda enneaegseid kaugeleküündivaid oletusi lausumast.

Üks sugulusküsimus, mis kõige pealt näib töötavat kaugelekandvaid resultaate anda, on küsimus sugulusest Soome-Ugri keelte ja Samojeedi keelte vahel. See küsimus ei ole vastne, vaid peaaegu sama vana kui Soome-Ugri keeleteadus. Juba Castréni aegadest on Soome-Ugri ja Samojeedi keele suhete uurimine üles võetud, ja seda on hiljemini jätkatud, kuigi üsna pikkamööda.

Vast uuemal ajal, ühenduses muude sugulussuhete uurimisega, on Soome-Ugri ja Samojeedi keelte sugulus elavat käsitlust leidnud. Kõige pealt Soome-Ugri hääleajalugu jälgides on Soome teadusemehed tahtmata juhitud olnud hääleolude uurimisele Samojeedi murretes. Iseäranis on astmevahelduse jälgimine Soome-Ugri keeltes juhutanud seda tegema. Siis on kavatsatud, et aineid Samojeedi keeleajaloo uurimiseks küllalt ei ole leidunud kogututena, et tegevus sel nii tähtsal alal on jätkamise tarbes olnud. Nii on Soome-Ugri Selts Helsingis oma auliikme John Abercromby seks asutatud kapitaaliga tarvilikuks pidanud kaks noort teadusemeest magister K. Donneri, nimeka Soome-Ugri keeleteadlase poja, ja magister T. Lehtisalo saatmist samojeedide juure, selle kauge väljasureva hõimu keele ja etnograafia uurimiseks. Kõik see näitab, kui tähtsaks nüüd Samojeedi ja Soome-Ugri keelte sugulus on saanud.

Seda Samojeedi küsimuse tähtsust Soome-Ugri keeleteaduses tõendab ka professor E. N. Setälä teose ilmumine: Zur frage nach der verwandtschaft

der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen. Über den gemeinsamen wortschatz der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen. Helsinki 1915. 104 lhk.

Uurimus on esitatud Soome-Ugri Seltsi avamisettekandena 2. dets. 1912 ja teeb üksikasjaliselt tegemist sõnavaralise ühtluse käsitlemisega, mis valitseb Soome-Ugri ja Samojeedi keelte vahel. Juba varemini on prof. E. N. Setälä Samojeedi keelesuguluse kohta avaldanud teise kirjutuse (F. U. F. XII. Anz. 12—128), mis sisaldab uurimisi hääleajalooliste ühtluste kohta mõlemas keelkonnas. Käesoleva uurimuse alguses toonitatakse seda suurt tähtsust, mis Samojeedi küsimuse selgitamisel Soome-Ugri keeleteaduses on. Tõuküsimust puudutatakse kaudu minnes tähendusega, et keel ja tõug kui kaks iseasja tulevad lahus hoida, millel teineteisega vajadusesidet ei tarvitse olla, kuna keel kultuuri saadusena võidakse üle kanda hoopis eritõugude edustajate peale. Põhjaliku ja huvitava üksikasjalise käsitluse aineks on võetud küsimus keelesuguluse laadist. Ses peatükis esitellakse keeruline algsugulus ja laenuküsimus laialisemas ja erilisemas tähenduses. Ka keelesuguluse kriteeriumite harutamisele on eripeatükk omistatud.

Kahe keele algsuguluse tõendamiseks ei ole küllalt üksi sest, et neile oleks ühine teatav osa sõnavara, sest see võidakse hõlpsasti ka laenu teel saada, vaid samuti sisemine keelekuju, see on häälesüsteem ja morfoloogiline süsteem, lõpud, liited ja muu, ühe sõnaga, keele ehituslik aineistik.

Professor E. N. Setälä on Soome-Ugri ja Samojeedi keele suguluse tõenduseks aineid leidnud kõigilt aladelt. Hääleajaloole on ta erikirjutuse pühendanud ja seda ses raamatus enam ei puudutata. Käesolevas töös esitatakse morfoloogilisi asju ja eriti sõnavara ühtlusi.

Morfoloogilisi ühtepidavusi, mis niihästi Soome-Ugri keeltes kui Samojeedi keeltes, leidub järgmistes punktides.

Kõige pealt gen. lõpp *n*, sam. K.¹⁾ *d'agan*, Soome *joen*; akkusatiivi lõpp -*m*, s. J. *udam*—*käe*; Vog. Tsh. *m*, Lap. -*m*, -*b*, -*v*, -*u*, Soom. *n*, Mord. *n*; lokatiivi -*na*, s. J. *tahana*, Soom. *takana*; ablatiivi -*d*, -*da*, T. *takada*, Eesti *takka*;

1) s. J.=Juraki sam., s. T.=Tavdy sam., s. Jn.=Jenissei sam., s. O.=Ostjaki sam., s. K.=Kamassini sam.

laatiivi-η, s. T. *tagaη* — ära, E. *taha*;
 pluurali-*t*-, *-i*-, s. O. *kulet*, E. *kaarnad*, s. O. *lo-
 gaim* — minu rebased;
 possessiivsed ja isikut tähendavad lii-
 ted: 1. *i*-, *-m*-, 2. *i*-, *-t*-, *-d* jne;
 deminutiivsuffiksid: *-ko*-, *-ku*-, *-kke*-, *-ge*-, s. J. *jahako* — *jõeke*;
 kordarvu liide-*mt*-, Soome-Ugri-*nt*-, O. *muktem-
 dël*-, *kuu(d)ende*;
 kausatiivliide-*pt*-(*-t*-), Soome-Ugri: *-kt*-,
-pt-, *vt*-, *-tt*-, *-t*-, O. *ütam*-, *joodan*; ja muud sarnased
 ühtlused.

Veelgi valdavam on ühtlus sõnastiku poolest. Sugu-
 luse tõenduseks on tähtis, mis laadi ühised sõnad on.
 Mida primitiivsemat mõtete piirkonda need tähendavad,
 seda siduvam on nende ühtlus keelesuguluse tõendamiseks.
 Ja selle poolest on eespool esitatav sõnavara just kõige
 tõendusevõimulisem.

Huvitav, prof. Setälä näitab, et Samojeedi keeltes peale
 vanade, põlisvanade ühissõnade ka sarnaseid ühiseid sõnu lei-
 dub, mis Lääne-Soome keelest põhjapooliste keelte kaudu
 võrdlemisi hilja Samojeedi keele on tunginud. Sarnased sõ-
 nad on: *paju*, mis Lääne-Soome keeltest Samojeedi keele on
 tunginud, niisama kui *rieska* — pirukas, Karjala *rieska*,
 Eesti *rõõsk*, Leedu *preskas*, venelaste nimetus s. J. *luca*,
lusa, s. Jn. *rusa*, Soome *Rootsi*, Rootsi *rods-maen*. Teiselt
 poolt on tõendatavasti ohtrasti laensõnu Samojeedi keelest
 Obi keeltesse ja Sürjani keele tunginud.

Aga kui kõik need hilised laenud maha arvata, jääb
 siiski suur kogu ühiseid sõnu, mis põlistest vanadest aega-
 dest edasi on pärandatud mõlemas keelerühmas, niihästi
 Samojeedi keeles kui Soome-Ugri keeltes, ka kõige lääne-
 poolsemis.

V a h e s õ n a d.

<i>pää</i> , Jf. <i>pean</i> , algus, ots;	<i>taga</i> , s. T. <i>takanu</i> ;
<i>jäk</i> , s. T. <i>jutea</i> , kesk;	<i>piit</i> , s. O. <i>pör</i> ;
<i>all</i> , s. J. <i>-yl</i> , põhi;	<i>pera</i> , s. T. <i>bara</i> .
<i>tüvi</i> , s. O. <i>täjen</i> , alt;	

Need sõnad on võinud tähendada ka keha osasid
nagu pää, pera; j. m. s. Sarnasist sõnust on kergesti sün-
 dinud esi- ja tagasõnu.

A s e s õ n a d.

mina, me, s. T. mannaṅ, mēṅ; *too, s. O. to*
*sina (*tina) te, s. O. tan,* *Set. kua, Soome kuka, s. T.*
 dual. tē, ti; *kua;*
tāma, tema, s. O. tam; *mis, s. Jn. mī.*

T e g u s õ n a d ü l e ü l d i s e m o d a a l s e
 t ä h e n d u s e g a :

olema, s. J. -adm, s. Jn. aro; *ei, s. K. em.*

O m a d u s t e n i m e t u s e d.

ena(m), äna(m) (=suur), *hapu, ? s. O. tēmbadi;*
 s. T. anie, suur; *tüve (vaikne), s. K. thème-*
laas, Sm. lansi, s. J. lam- *töi, Ost. tēuèn;*
 dik, madal;
kebja, s. O. sepka; *vaene, s. J. waevo, paha,*
imal, s. J. -amāaly, magus; *kehv.*

L o o d u s e j a k u l t u u r i s õ n a d.

M a a, v e e j n e. n i m e t u s e d.

maa, s. T. mou; *vesi, s. T. bedan;*
savi, s. O. ṅaṅa; *jôgi, s. J. jaha, s. K.*
puru, Soome poro, s. K. *djaga;*
 phürä, liiv; *soo, s. J. to?, järv;*
mätas, s. O. makt, hunnik; *hang, s. O. soṅo;*
org, s. K. oro, sügav auk; *hiiv, s. O. ši, vaht.*

A j a j a o t u s.

õhtu, Soome ehtoo, s. O. *kuu, s. Koib. kuüi;*
 ütö; *suvi, s. T. taṅa;*
pime, s. T. fimioe; *voos, ? s. J. po, ketl. puode.*

T a i m e d.

puu, s. Koib. pa; *murakas, s. Jn. moragga;*
jugapuu? s. J. jiä, mänd, *tüvi, s. K. tāwu;*
 Ost. iüxi; *kosk (koor), s. T. kasu;*
kuus(k) s. Jn. kadi; *süü, s. J. t'i, s. O. tü;*
kõiv, s. K. küjü, kuju; *naeris, s. J. nahar, seedri*
paju, s. J. pien, pajukoor; *pähkel.*
toom, s. K. memni;

L o o m a d.

peni, s. Jn. *bū*, s. K. *men*;
orav, s. *orop*, Sürj. *ur*;
kaarn, s. J. *χαρνα*;
vares, s. J. *warηe*;
kägu, ? s. O. *sageä*;
püü, s. K. *pīze*;
kurg, s. K. *kuro*;
tiir, *tiirutaja*, s. O. *sār*;
sisalik, s. O. *tüssü*;
küdi (uss), s. O. *süü*;
kala, s. Jn. *kale*;
tôtkes, s. O. *tuttu*;
kogr, ? *kur* (salmo);
kusilane, s. K. *kaduma*;
mutik, ? s. Mot. *mundzö*,
 sipelgas;
tümm, s. O. *ñimer*;
hämblik, s. J. *ñibi*;
koerus (isane), s. J. *hōra*,
 s. T. *kuru*;
pesa, s. J. *pīdea*.

K e h a o s a d.

alga -, *ulu* -, *pea*;
silm, s. Mot. *sime*;
pōsk, s. J. *padu*;
sõõrmeä, s. O. *šōt'er*, auk;
nälp, s. J. *ñami*;
kesk -, s. K. *kot*, külgluu;
põu, Soom. *povi*, s. O.
munet;
süli, s. T. *t'imi*, süld;
kangel, s. T. *kal'in*;
kamal, s. *chāmmara*, käsi;
peo, Soome *pivo*, s. J. *pien*;
peial, s. J. *pik'et'ea*;
küüs, s. O. *kače*;
nisa, s. O. *ñepsä*;
jäse, s. J. *eso*;
muna, s. T. *mānu*;
pahk(luu), s. O. *paktur*;
põle, s. J. *pule*;
varvas, ? s. J. *arwa*;
saba, s. J. *taewa*;
händ, s. J. *saña*;
udu(sulg), Soome *untuva*,
 s. O. *und*;
sulg, Mord. *tolga*, s. J.
tyly;
soomus, s. J. *šjau*;
osa (liha), s. In. *osa*;
luu, s. J. *ly*;
üdi, ? s. Mot. *mui*;
aju, Soome *aivo*, s. Jn. *ae*;
tävi, (kops), s. J. *tiwuak*;
süda, s. O. *setje*;
soon, s. J. *tean*;
sise(kond), s. O. *sünd'*;
päkk, ? s. O. *pärg*, sise-
 kond;
maks, s. K. *mit*.

K e h a t e g e v u s e d.

ela -, s. O. *elak*;
vaim, s. K. *maje*, *vaim*,
 aur;
puhust, s. J. *puhulhau*;
ime -, s. J. *ameadm*;
söö -, s. T. *ama'ama*;
neela -, s. J. *ñalhau*;
nooli -, s. K. *nül'äm*;
voodi, s. K. *alma*, uni;
higi, s. T. *ñika'am*, *higistan*;
natt, s. J. *nad*, tatt;
kusi, s. Mot. *kudžim*;
sitt, s. O. *tüt*;
köhi -, s. O. *kot*;
lama -, s. J. *lamadau*, kan-
 natan;

koole -, s. J. *hādm* ;
 osuta -, s. O. *oteldam* ;
 oota -s, *atčam*, *walwama* ;
 tunda -, s. J. *tumdāu* ;
 unuta -, s. T. *ana'btai'ema* ;

koge -, s. O. *kowam*, kat-
 sun ;
 ind (kihk), s. O. *eāndalban*,
 rōdmustan ;
 pelga -, s. J. *pil'u'u* ;
 vägi, s. T. *hika*.

Seisete ja liigutuste nimetused.

veni-, s. J. *wānajū*, lamama ;
 kadu -, s. J. *hajydm*, maha
 jääma ;
 mine -, s. J. *miŋe* ;
 tule -, s. K. *thulam* ;
 sobi -, s. J. *t'udm* ;
 Soome *askel* (samm), *astu* -,
 s. O. *āselnam*, üle as-
 tuma ;

tapa -, s. J. *taparŋau*, ja-
 laga lööma ;
 pööra -, s. T. *fursi'em*, ta-
 gasi pööрма ;
 uju -, s. J. *oulim* ;
 kulge - (liikuma), s. J. *hū-*
lanu, sõitma ;
 tōra, s. J. *tāro*, võitlus ;
 liiku -, s. O. *lagak*.

Primitiivne töö.

pane -, s. J. *puen* ;
 töö -, s. J. *tau*, tooma, mi-
 nema ;
 kanda -, s. T. *kuanda'ama* ;

veda -, s. J. *wadaū* ;
 puista -, s. J. *puḍabtāu* ;
 taba -, s. J. *t'ebādm*, lööma ;
 murda -, s. O. *mornam*.

Tuletegemine.

tuli, s. T. *tui* ;
 leek, ? s. J. *leju* ;
 sütita -, s. O. *čādap* ;
 süsi, s. O. *sīd'e* ;
 kõrveta -, s. O. *kūram* ;

katk, Soome *katku*, s. O.
kačka ;
 pala -, s. J. *parādm*, põle-
 tatud olema ;
 kistuta -, s. T. *kabta'ama*.

Jaht ja kalapüüd.

nool s. Koib. *ne*, ja hulk muid nimetusi jahi kohta, mis
 Eesti keeles puuduvad, mille vasted, siiski, muis Soome-
 Ugri keeltes leiduvad, näit. Sm. *joutsu* — vibu jne., *kaar*,
 s. O. *kagar*, *kaŋar*.

Toiduvalmistus.

pala -, s. T. *filimia*, paluke ;
 pada -, s. O. *peda* ;

nügi -, s. J. *nygba*, kat-
 kuma.

Edasiliikumise abinõud.

suks, s. Jn. *tudo* ;
 sõuda -, s. O. *tuwan* ;
 laba, s. J. *labe*, aer ;

põlge -, Soome *polku* (*rada*),
 s. J. *pul*.

A s u m u s j a m a j a r i i s t a d.

koht, s. O. *kuopt*, ase; *kaeva-*, s. T. *kaiba*, labidas;
kubu, s. Obdorsk. *choba*, *kott*, s. O. *kotca*.
 voodi;

R i i d e d.

vöö, s. O. *üne*; *tanu*, s. J. *tan'o*, palmik.

T ö ö s t u s.

jaga -, s. T. *jagi'ema*, katki *lūsi*, s. T. *nir*, vars;
 lõikama; *pang*, ? s. O. *paṇa*, nuga;
leika -, s. J. *leabkabtadm*; *purask*, ? s. O. *pariṇ*, tuur;
sidu -, s. J. *searau*; *tüma* (pigi), s. O. *t'yme*;
punu-, s. T. *fonu'a*; *kiwi*, ? s. K. *kawa*, mägi;
kudu -, s. O. *kuram*; *vask*, s. J. *wese*, raud, s. T.
kurask, ? s. Mot. *kura*, *bāsa*, metall.
 nuga;

Ü h i s k o n d.

naine, s. O. *neä*; *küdi*, s. O. *kat'a*;
isa, s. Jn. *ese*; *väi*, s. J. *wii*;
ema, s. Taig. *emma*; *minija*, s. J. *mēje*;
õde, s. K. *ad'a*, vanem *nadu*, s. J. *nado*;
 vend; *saja*, s. K. *thoi*;
onu, s. In. *ina*, vanem vend; *nimeta* -, s. T. *nimtijema*;
ämm, s. O. *ima*, vana *salga* - (varja-), s. J. *tal'eu*,
 naine; varasta.
käli, s. Jn. *seli*;

V a h e t u s k a u p, m õ õ t, a r v.

mün -, s. J. *mi'idm*, andma; *kaks*, s. Mot. *kydy*;
süli, samuti mõõdu tähendus eespool; *esi* (*ensi), s. O. *ežer*, esi-
 mene.
üks, (Bud.) *apte*, kokku;

U s k.

kalm, s. J. *halmer*, koolja; *tõota-*, s. *tuijo'odm*, paluma,
vaim, s. T. *bai'tu*, hing; kumardama;
 (Reg.) *tujutta-*, tervitama.

Ühiste sõnade vara, ütleb prof. Setälä, on õige suur. Ei ole kahtlust, et see edespidi veelgi suuremaks osutub, kui Samojeedi keeli õpitakse paremini tundma. Teiseks on huvitav ühiste sõnade l a a d. Sõnad avaldavad primitiivseid mõisteid, mis on ebamõeldav ilma põlisvanata sugulusega. Niimoodi eeldab sõnavara, ühes hääleliste ja morfoloogiliste ühtepidavustega, ühise Soome-Ugri ja Sa-

mojeedi ühiskeelee olemasolu, millist esikeelt võidakse Uurali keeleks kutsuda.

Professor Setälä määrab selle Uurali keele iseloomu järgmiselt. See oli suffiksflexiooniline keel, kus leidus genetiiv, akkusatiiv, lokatiiv, ablatiiv, laatiiv, substantiivsed possessiiv-vormid, verbi isikulõpud, eitav pöörmine; see keel oli vokaalne ja konsonantne painumisega (ablautiga) ja suffikstuletusega, mis lahku ei läinud Soome-Ugri nüüdistest keeltest ega põhjusemõtteliselt ka Indo-Germaani keeltest.

Sõnavara mööda oli selle esialgse rahva ligilähene primitiivse kultuuri seis järgmist iseloomu.

See Uurali keelt kõnelev rahvas oli hõimkond, mis ennast toitis jahist ja kalapüügist, telkides elas, koduloomadena koera, peni ja põhjapõtra, Soome poro tundis. Kaitseks tarvitati aida vaenlaste vastu. Sõjariistadena olid: jahil vibu, Soome joutsu, tera- või tõlpotsase noolega. Kalu püüti algupäraste nootadega. Kütiti nahkade ja liha tõttu. Lindude hulgast aeti iseäranis kanatõugu lindsid, kes puhtaks katkuti ja toiduks valmistati. Toitu tehti padades, käsitööna oli punumine, arvata-vasti puukoorest, okstest ja juurtest, lõnga ketramine soontest, algupäraste nootade kudumine, esialgu küll puukoortest, paunade ja kottide valmistamine kasetohust. Pajad tehti savist. Ka tarvitati tööde jaoks puud, kivi ja luud. Tööriistadest tunti kirvest ja nuga, ka uherdit, mis olid kivist tehtud, kuid siis teisi nimesid kandsid. Metallid õpiti juba vara tundma; see oli vask.

Riided olid nahast tehtud, mis luise nõelaga, Soome äima, kokku õmmeldi, soon-lõngaga. Võõ hoidis riideid koos, kuhu ka nahkpüksid kuulusid.

Edasilikumiseks tarvitati suksi talve aegu, ka mingisugust saani, suvel üksipuist vene, mida sõuti. Esialgistena teedena tunti okssildu, mis soost läbi ehitati.

Ühiskond oli õige harenenud, mida mitmeliikmesed sugulusastmed näitavad. Abielu sündis ostu teel. Lastele anti nimed. Matmine toimetati koolja väljaasetamisega. Juba sel ajal leidus primitiivist asjade vahetust, vahetuskauplust, tunti esimesi mõõtude ja arvude algeid. Usuti hinge, vaimu olemasolusse ja pärast surma jätkuvasse elusse.

Selle esialgse rahva asukoha kohta ei ole keeles otsekoheseid osutusi. Kõigiti oli see metsane paikkond, kus talv ja suvi vaheldusid, kus selle võrra lund sadas, et võis suksedega liikuda. Vesikogudest tunti jõgesid, ojasid

ja järvi. Mere ühine nimi puudub. Põhjapooliste puude ja marjade, eriti muraka, nimed näivad osutavat põhja poole. Teised nimed, nagu seedri ja pihta nimetused juhatavad meid idapoolsesse maakohta. Algkodu küsimus võidakse, siiski, alles ühenduses Soome-Ugri algkodu küsimusega otsustada. Kuid keeles ei ole midagi, ütleb prof. Setälä, mis sunniks otsima algkodu ida poolt Uurali mägesid.

Mis a ja kohta, millal Soome-Ugri keeled ja Samojeedi keeled sama keeleühtluse moodustanud, on raske midagi kindlat ütelda. See aeg on pidanud ulatama aastatuhandeid tagasi enne Krs.

Samojeedi ja Soome-Ugri keele ühtekuuluvus on tähtis abinõu seks, et algajaloolisesse kultuuri tungida. Viimasesse kuulub ka keel. Prof. Setälä loodab, et uus, vast hiljuti kogutud materjaal hoopis enneaimamata valgust laotab Soome-Ugri rahvaste ajaloo kohta. V. Ridala.

Villem Grünthal luuletajana¹⁾.

I.

Villem Grünthal on vaikne ja tasane looduselaulik ning idüllidemaalija, kes ühe labase sõnaga terve luuletuse kogumõju ja helevust ei taha ära rikkuda; see asjaolu on sagedasti mõnitamiste lähtekohaks olnud, kuid siin ei ole aru saadud, et luuletaja peab olema sõnakunstnik, kes omadele kõrgetele aatlustele väärilised vormid ja muud väljenduseabinõud suudab kättesaadavaks teha. Kui meie praeguses Eesti keeles mõni sõna üleüldise kokkukõla vastu eksib, miks ei peaks autor õigustatud olema omale mõnda paremat looma või säärast meie murretest või hõimlaste keelist otsima.

Meil on väga vähe mehi, kes tunnevad Villem Grünthali ja ta luulet, sest nad ei võta enesele vaevaks teda lugeda, üteldes, et Grünthali keel ei olevatki Eesti keel, vaid mingi Soome-Eesti segu. Kuid see on ainult eelarvamine, liiatigi, et Grünthali laulud on väga arusaadavad — sellele, kes luulest üleüldse oskab lugu pidada. Grünthal armastab mõne sõnaga tervet pilti silme ette võluda, aga et meie äripäise keele sõnade seas ei ole sõnu, mis

1) Villem Grünthali laulud (1908), V. Ridala Kauged rannad (1914) ja Ungru krahv (1915).

näitaksid meile rahuldavas valguses kirjaniku mõtteid ja vaatlusi, siis otsib Grünthal sarnaseid meie rikastest, kuid hooletusse jäetud murdeist.

Lugedes vanemaid kirjanikka konstateerime sagedasti, et nii mõnigi sõna ei ole omal kohal, kuna uurides Grünthali või mõnda teist tähtsat uuema voolu esitajat, leiame, et iga lause just nii peab olema. Lugege laulu „K ü l v“:

„Suitsedes kisuvad hiirud
läikiva adraga varmasel sammul
vedurjal raudiste lihaste rammul
nurmesse mustavad viirud.“

Sõnad on lihtsad ja arusaadavad, pilt — harilik ja ka lihtne, kuid ometi valitseb siin ülev luule.

Ehk lugege „Kevade tunne“. Kõik on nii ilus, selge, helevuserikas; on, nagu näeksid, kuidas

„midagi helendab, helgib ja tuikab
kaugete kinkude takka“,

ja kuuleksid, kuidas

„kaugete metsade takka
midagi kutsub ja hütab ja huikab“.

Terve luuletus on nagu kevadine päiksepaiste ja lahke taevast; kevade on nii ilus, et harva leiad luuletusi, mis tema sünnitatud meeleolule vastavad. Kõige õrnamad keeled peavad helisema, kui luuletaja kirjeldab kevadet. Tuletage meele Heineta:

„Leise zieht durch mein Gemüt
Liebliches Geräute;
Klinge, kleines Frühlingslied,
Kling' hinaus ins Weite.“

Grünthal on pärit Muhumaalt, ta on rannarahva poeg; seepärast ei ole vist võõrastav, kui ta on meie esimene merelaulik. Ta tunneb vaikist merd, kui

„valede varjude eel
tasa, nii tasa veel kohavad õhtused vood
laial ja lagedal leel;
mahedal helinal rauguvad hääbuvad hood
videval vahusel veel“.

Ja ta on näinud,

„kui vaskjas ratas voogude sängisse
all mere rüppe päikene sukeldab
kesk leegitsevat loitvat kulda,
lökates viimasel helkjäl ilul“.

Kiites mere ilu ja kenadust, loobub ta isegi omast harilikust taktikast, kujutada ainult mere vaikist ilu — nähes merd ka tormis ja marus:

„Paksude pankades pilvede põuest
täht mõni tinedalt taevast veel tuikab,
laotus lainete lauludel luikab
kõmavast kerkides kärkivast kõuest.“

Või:

„Vilistes veerevad voogude veerud
kiljuva kauguse kujuta kohus;
ähinal ägades otsata ohus
kummuvad kaldale koledad keerud.“

Anton Hansen loeb üheks paremaks Eesti luuletuseks laulu „Kadarikus“, sest siin esineb Grünthal õige intiimse luuletajana.

„Õo on õrn ja mahe;
läbi hämara
heljub kaste jahe
üle maa.

Helkjas taeva sära
sinab põhjata.
Üksi — surnud kära —
kõnnin ma.

Eha loidab tasa;
suur nii imelik
kumab tumedana
kadarik.

Hilju mere laugelt
kuulub salaja
koha kaugelt, kaugelt —
otsata.“

Selle lauluga ühevääriliseks loen „Talvise õhtu“, millest meil mitu võõrakeelist tõlget on olemas (v. muu seas ka „Eesti Kirjandus“ 1915 lhk. 318). Laul leidub mitmes luuletustekogus, nii et ta igaühele tuntud.

II.

Aastal 1914 ilmus Villem Grünthali sulest kogu luuletusi „Kauged rannad“, seekord küll varjunime V. Rida la all. Siin võib ütelda, et Grünthal on niisugusena püsinud, nagu ta oli a. 1908, mil ta oma esimese luuletustekogu publikumi arvustuse alla saatis. Veel on Grünthal seesama intiimne luuletaja, seesama otsiv ja julge sõnakunstnik; võib olla, et need kalduvused on isegi suurenenud. Sisuliselt on Grünthal nüüd veelgi tuumakam, ja ka vorm on kindlam ning raskepärasem; kuna ta esimeses andes propageeris teatavat vormivabadust, mis ajuti läks iga vormi eitamiseni, on uues luuletustekogus käsitletud ainult kõige raskemaid vorme; — suurem osa luuletusi on kirjutatud sonetivormis, ning ka sõnad, ütlused ja väljendused on vähem arusaadavad. Viimane asjaolu tekitas terve vaidlusetormi. Kuid võtkem Grünthali, nagu ta on — õige looduselaulikuna; just raskepärasus on omane meie loodusele.

Vaatamata selle peale, et vorm on raske, löi V. Grünthal kõige kordaläinumad Eesti sonetid, mis oma kõlavuse

poolest väljamaa kõige paremate sellelaadiste luuletustega võivad võistelda. Suurem hulk sonette pühendatakse kevadele: tervelt 12, mis kevadeilu igast küljest valgustavad. Raske oleks ütelda, missugune neist on kõige kordalainum, — lihtsa ja värvirikka ehituse pärast avaldan teise kevadesoneti:

„Kui paastukuu toob ilmad selged, sojad
ja paneb helendama viimse lume,
siis metsad, vainud saavad teise jume,
ja inimesed jätvad omad kojad.
Veed vabastuvad, jooksma pääsvad ojad
ja mere jäässe ilmub lõhe tume;
ja kaugeilt soilt jo kostab hõikus kume,
kui päev loob esile kõik talve rojad.
Ja päike keerab pikka oma telge.
Nii imeline helk on muutnud taeva:
kõik kirkgab, sädeleb, on üsna helge.
Ei keegi tunne enam talvist vaeva,
sest kõik nii valge, vilgas, herk ja selge —
All sadamas jo ehitakse laeva.“

Me kevade on karm ja ebahelde; me nõuamegi ta käest vähe; ju mõni harv lilleõis või roheline iduke paneb meid looma auhümnusi — kevadele. Ka Grünthali luuletused esinevad sarnasina, ta kiidab me väikesi rõõmusid ja lisab vaimustatult juure: all sadamas jo ehitakse laeva.

Kes tunneks meremeest, kes mitte ei teaks, mis tähendab: all sadamas jo ehitakse laeva. Seda rõõmu, mis tunneb põhjamaa meremees, kui ta näeb, kuis laev on valmis liuglema vabale ja laiale ulgumerele.

Grünthal on üles kasvanud saaremaal, seal, kus meri tundub kodusena ja armsana, kust tulevad kõik Eesti meremehed; seepärast on Grünthalil ka kõige suurem õigus rääkida merest. Niihästi esimeses kui teises andes kirjeldab ta mere ülevat ilu, „merd pakub ta, laia ja ääreta merd“, nagu Ernst Enno tast ütleb. Kõige paremana merelauluna tundub viimases kogus „Äikesene öö r a n n a l“, mille mõned ilusamad kohad järgmiselt kõlavad:

„Vajus päike. Pilved tõusid, katsid ranna tumeneva;
peitsid metsa alused ja varjasivad läänetaeva.
Välku löi ja läbi vihma tasahilju ribiseva
põras kõu, kui laotus oleks varisenud aeva.

Siis taas tõusis tuul ja hingas äkki, puhus, rauges,
sahistades puude latvu, puhmaid, vesihelnu, roogu.
Tõusis uuest keerdes, ähisedes pimeduses kauges,
pannes vihas välगतama laine harjad, saades hoogu.

Mässama löi meri, äkki, märatsema taeva alus;
lained ähkisivad, türtsisid, tuul vihises ja vingus;
hoigasivad rannad, metsad ägasivad valus,
nagu hingehädas rabeledes surma julmas lingus."

Sellele kirjeldusele järgneb vist kõige kenam välgu pildistus Eestis:

„Korraga siis välgatas ja hergav juga tungis maha,
silmapilguks helendas vee valus, möllu roheline,
metsa alused ja kauged rannad, külad maade taha.
Kärkas kõu ja rökkas üle õudse taeva põramise."

Raamat, milles on veel palju huvitavaid luuletusi, lõpeb „Merikuningatega“, mis tahavad helevust ja vastu võttu luua — ballaadidele, sest et viimased unustusse on sattunud.

Et Grünthali luule me taset mitte ainult sõnaliselt ei rikasta, näitab asjaolu, et Laipmani õpilaste pildinäitusel Tallinnas oli olemas pilt, mis kujutas „merikuningaid“.

III.

Veel mõne aasta eest ütles keegi arvustaja, et nooremad luuletajad ainult lüürikutena esineda; just kui vastuseks selle peale avaldab „Noor-Eesti“, sõjaaegsete raskuste peale vaatamata, luuletaja V. Ridala eepose „Ung ru krahvi“. Mitmed arvustajad on Ridalas juba ennegi eepilisi kalduvusi osanud leida, kuna mina isiklikult teda ikka ainult lüürikuks pidasin; uus teos näitab, et eksisin, sest tootes on ühendunud võimukad kujutused, julge sihikindlus ning otstarbekohane lühedus — mis võtted on täiesti eepilised; ometi on minulgi õigus, sest Ridala kujutab ka tundmusi, mis aga teatavasti just lüürika ongi.

Mõni sõna vormist: Stantside read lõpevad jambusriimidega; harilikult on see asjaolu kõigile Eesti luuletajaile komistusekiviks, sest painab kiusatus, lõpuriime tarvitada, nagu näit., „keha k a d“ ja „tule v a d“; kuid Ridala võidab kõik raskused, ta riimid on ikkagi marmortükid, nagu J. Semper „Vabas Sõnas“ tunnistab.

Et sisu tuttav, näitan ainult mõnda iseäranis ilusat kohta, mis huvitaval kombel „Kaugete randade“ helevust meele tuletavad. Ei unune vist iial loodusepildid, nagu.

„Taas läind on päivi, läind pikki öid.

Tuul endine ja ilm on selge, soe,

ehk saarel tehakse jo sügistöid.

Kuid meri, nagu enne, lebab loe,

ja vaevalt loorib taevast udu koe."

Või:

„Ja meri valkab, sööstab, rökkab, keeb,
kui metsaline, tuhatpäine loom;
tuul hulub, vingub, võikaid ääli teeb,
ja alla kannab laeva tormi stroom,
et tüüri järke sünnib lõikav joom.
Õõ nagu peidaks musta linnu siib,
kui nõidusvägi, saladuslik voom.
Ja laeva tüürib vinguv maru tiib,
mis varad neelab, mehed hukatusse viib.“

Ridala ei kohku mingi kirjelduse eest tagasi, ka võitluse kõige raskemad, kiiremad kohad on pildistatud:

„Taas vihisevad nuivad, tuikab raud,
ja vestud välगतavad, tõistub tapp.
Kel elu, kellel surm, kel äbi, aud!
Ja silmad andvad tuld, ja viha sapp.
Ja mehi langeb, veres rinna lapp,
ja katki selgluu, katki kaela kont.“

Mõned pildid on kohutavad, kuid siiski tundub siin tõde ja luule, aga mitte vereromaan. Oleksid need verised kohad välja jäänud, ei saaks me tervest jutust õiget ettekujutust; mereröövli elukutse nõuab verd ja verisust — mitte siidkindas paitamist.

Nagu üteldud, on „Ungru krahv“ meie eepika-ala uuem toode; loodetavasti loevad teda meie kirjandusesõbrad; ei ole viimane nõue vist kuigi suur!

Herbert Grünfeldt.

Toimetuse järelsõna. Lugejad panevad ehk huvitavat nähtust tähele, et kaks arvustajat — K. A. Hindrey ja Herbert Grünfeldt — ühe ja sellesama tsitaadi V. Ridala luuletusest on võtnud, kusjuures esimene („E. Kirj.“ käesoleva aastakäigu lehek. 105) näituste varal luuletuse vigasuse selgeks teeb, kuna H. Grünfeldt neissamus eespooltsiteeritud ridades üksnes positiivseid külgi toonitab.

Ülempreester M. M. Suigusaar.

18. veebruaril 1916. a. suri kauaaegne Pärnu ülempreester, endine Riia vaimuliku seminari kooliõpetaja ja Eesti tsensor Mihkel Suigusaar. Kadunu võttis oma elu otsani Eesti rahva käekäigust südamlilikult osa, ka väljaspool oma ametkonda, oli üks tähtsamatest Eesti ärkamiseaja tegelastest, kel tsensorina palju mõju oli; sellepärast tahame siin tema eluloo ja töö juures natuke pikemalt viibida.

Järgnevad märkused on osalt kadunu mahajäänud kirjadest võetud, osalt tema jutustuste põhjal üles tähendatud.

I.

M. Suigusaar sündis 22. jaanuaril 1842. a. Kolga-Jaani kihelkonnas, Võisiku vallas, Kaavere külas, Suigu talus. Et sel ajal usuliikumine meie maale tuli, kus paljud eestlased õigeusu vastu võtsid, siis salviti ka M. Suigusaar ühes oma vanematega 1846. a., kui ta alles 4 aastat vana oli, õigeusku. See sündis Viljandis, sest et Kolga-Jaanis siis veel õigeusu kogudus puudus (asutati 1847. a.).

Juba noorena avaldas S. teraseid vaimuandeid. Kui siis õigeusu vaimulik valitsus Riiga seminari asutas, et õigeusulistele eestlastele ja lätlastele nende endi rahvusest hingekarjaseid valmistada, võeti ka noor S. 1855. a. seminari vastu.

Kui ta seminari 1864. a. lõpetas, soovitas vaimulik valitsus temale kui paremale õpilasele kroonu kulul kõrgemasse vaimulikku kooli — akadeemiasse astuda. Sellega oli noormees nõus ja astus selsamal aastal Moskva akadeemiasse, kirjanduselooteaduskonda, kus ta täie kursuse 1868. a. lõpetas. Oma väitetöö eest, milles ta ka Baltimaa olusid puudutas, sai ta kandidaadi aunime. Tema enese soovi peale määrati ta veel selsamal aastal, 15. aug., kooliõpetajaks Riia seminari, kus ta muu seas ka Eesti keelt õpetas.

Kooliõpetaja-ameti kõrval tuli Suigusaarel mitmesuguseid seminari elusse puutuvaid kohustusi täita. Tegeva liikmena võttis ta ka selle komisjoni töödest osa, mis jumalateenistuse-raamatuid Eesti keele tõlkis.

15. mail 1869 nimetati M. Suigusaar Eesti tsembriks. Sellesse ametisse jäi ta kümneks aastaks, kuni ta kooliõpetaja-ameti maha jättis ja Pärnu preestriks pühitseti. Olgu mööda minnes tähendatud, et see elumuutus just mitte S. oma soovil ei tulnud, kuigi ka see õige pole, nagu oleks S. — nii kui tema surma puhul ajakirjanduses („Tall. Teat.“ ja „Usk ja Elus“) kuuldus — valitsusevõimude ja parunite tagakiusamiste eest ennast preestrikuusesse peitnud. Kadunu oma seletuse järele oli selle põhjuseks tema oma ametivendade kadedus, kes Suigusaare õnnistatud tegevust koolipõllul ja lugupidamist seltskonnas ei suutnud ära seedida ja vaimulikule valitsusele peale käisid, senikui see Suigusaarele järjekindlalt Pärnu preestri kohta hakkas soovitama, mis seekord pikemat aega vaba oli. Selle

võttis ta viimaks ka vastu ja jäi sinna oma elu otsani. Preestriametit pidas Suigusaar Pärnus 36 aastat ja oli viimased 17 aastat ühtlasi Pärnu I jaoskonna praostiks.

Pärnu asudes pani S. käe adra külge ja ei vaadanud enam tagasi; ka siin oli tema töö õnnistuserikas. Tema hooletel sündis ja kasvas Pärnus uus õigeusu kogudus, mis praegu oma 7000 hingega üks perekamatest Eestimaal on. S. hoolitsusel ehitati nimetatud kogudusele hiljemini ka ruumikas ja nägus jumalakoda. Koguduse koolile muretses kadunu pärisplatsi ja maja. Ülepea oli kooliasi Suigusaarele väga kallis ja tema hoole all seisev Nikolai kool oli omal ajal üks otsitavamatest Pärnu algkoolidest. Nii-sama ei väsinud kadunu ka oma vanas eas, praostina, ära koolisid katsumas käimast, kus teda laste usin õppimine alati südamest vaimustas. — Kohe Pärnu tulles asutas S. vaeste hoolekandmise seltsi, mille etteotsa ta surmani jäi ja paljudele vähematele vendadele abiks oli.

Peale oma ametikohuste täitmise oli S. veel kaua-aegne Pärnu gümnaasiumide usuõpetaja, linnavolikogus vaimuliku valitsuse esitaja, linna ja maakonna koolikollee-giumi liige ja vangimajade komitee liige — direktor. Oma teenistuse eest tõsteti kadunu ülempreestri au sisse ja sai ka rohkesti aumärkisid: peale kuld-rinnaristi ja Vladimiri 4. järgu autähe veel kõrgema vaimuliku kirikuehte (palitsa).

Kõrge vanaduse peale vaatamata oli kadunu oma viimastel eluaastatel veel õige kõbus ja hea tervise juures. Kuid raske sõda lõi ka temale haavu: noorem poeg, hiljuti ülikooli lõpetanud, langes 1914. a. enne jõulu Varssavi all, sakslaste vastu võideldes. Hiljemini, 1915. a. 7. aug. Pärnust sakslaste pommide eest põgenedes sai kadunu raskesti külmetada, mis pärastpoole veel ameti asjus Viljandis käimisel kordus. Tagajärjeks oli pikaldane surma-haigus, mis väsinud vanakese viimaks 74 aasta vanaduses hauda viis.

Matmisepäeval, 22. veebruaril, oli terve Pärnu linn oma kauaaegset lugupeetud kaaskodanikku mullapõue saatmas; niibästi õigeusu- kui ka Luteruse usu vaimu-likkude poolt hüüti kadunule südamlikka lahkumisesõnu hauda järele.

Nii lühidalt M. Suigusaare elukäik.

II.

Mis M. Suigusaare kui inimese juures iseäralikult silma paistis, oli esiteks tema lihtsus ja südamlik lahkus. Kellelegi ei ole tema uhke ega ligisaamata olnud. Iga-

ühele oli S. uks alati lahti. Peab meeles pidama, et S. selles ajajärgus hakkas töötama, kus ainult kiriku „herrasid“ tunti ja neile ainult suure kartuse ja värinaga tohiti läheneda. Suigusaare rahvameelsus oli siis kui imeasi. Tema eeskuju mõjus väga tähtsalt ja — mitte üksi oma usu ametivendade peale, seda enam, et Suigusaart tema lihtsuse ja lahkuse tõttu palju enam austati, kui teisi kiriku „herrasid“. Tema oli tõsine rahvamees, kes rahva keskel töötades iialgi oma au taga ei ajanud, vaid ainult seda silmas pidas, mis rahvale kasuks tuli. Vaikne ja alandlik oma loomu poolest, tegi ta tööd alanduses ja tasanduses ning võitis sellega kõikide südamed, kel temaga iial kokkupuutumist oli. Mitte kunagi, ka hiljemini praostiametis, ei olnud temal kõige pisemagi ametimehe jaoks „köögiust“ ega „jutulepäasmise ootust“. Tihti juhtus isegi seda, et linnatulev köster-kooliõpetaja, kes vahest kodus oma „ülemuse“ juures sunnitud oli peale muu ka kutsari kohuseid täitma, praosti juure lõunalauale kutsuti ja, kui tal linnas kedagi tuttavat polnud, sinnasamasse ka õomajale jäeti. Suigusaar oli ise inimene, selle sõna paremas mõttes, ja nägi ka igatühes kõige pealt inimest, oli see oma ametis või seisuses muidu nii pisike kui tahes, — eeskuju, mis ka meie päevil paljudes kohtades, iseäranis aga vaimulikude viigipuude all, asjata järeltegemist ootab.

Ei või siinjuures tähendamata jätta, et kadunu praostiametis täiesti õiglane oli ja alati ühesugust mõõtu tarvitas, selle peale vaatamata, kes süüdlane juhtus olema, mispärast ta, üleüldise arvamise vastu, vahest ka „kaarna silma nokkas“, kui muidu läbi ei saanud.

Iseäranis silmapaistev oli, teiseks, kadunud M. Suigusaare armastus oma sugurahva vastu. See ei olnud mitte kõlav ega kärarikas „rahvamehe armastus“, vaid tõsine südamlik soojus, mis, apostli sõna järele, kõik vabandab, kõik usub, kõik loodab, kõik kannab, ja mis iial ära ei väsi. Niisugune oli S. oma noores eas, niisuguseks jäi ta halli peaga vanakesena. Ta ise kõneles sellest Pärnu maakonna esimese laulupidu avamise kõnes (10. juunil 1900. a.) liigutatud sõnal järgmiselt:

„Mina olen oma noorest põlvest saadik kuni hallide juusteni Eesti rahvast armastanud ja tema edenemisetöös tegev olnud. Rõõmuga võin seda nimetada, et mina mele unustamata Eesti kirjanikul vanal isa J. W. Jannsenil ja tema tütreil Koidulal (Lydia) kaastööline meie Eesti rahva esimese üleüldise laulupidu toimepanemisel 1869. a. olin. Sel ajal olin just Riias tsensoriks ehk riigivalitsuse lukuks, või kitsa värava vahiks, kuidas rahvas seda nimetab. Katsusin seda kitsast väravat Eesti kirjan-duse kasuks, niipalju kui iganes võisin, laiendada. Seda ametit pidasin

ma 10 aastat. Sel ajal tuli meie esimene Eesti rahva üleüldine laulupidu toime panna. Siis tuli J. W. Jannsen Riiga minu juure ja palus, et mina talle venekeelse palvekirja kirjutaksin, mis Siseasjade Ministeeriumi tuleb saata, selle palvega, et luba antaks 1869. a. Tartus üleüldist Eesti laulupidu Eesti rahva 50-aastase priiuse jubileumi mälestuseks pidada.

Mina võtsin hea meelega selle toimetuse enda peale. Varsti tuli ka ministeeriumist vastus tagasi, kus seda esimest üleüldist laulupidu Eesti rahva 50-aastase priiuse jubileumi mälestuseks lubati.

Kui see pidu küll ka esimene ja nime poolest üleüldine oli, oli sellele pidule siiski alles kõigest 800 tegelast, see on, lauljaid ja mängijaid, kokku kogunud, kuna meil sellel praegu algaval Pärnumaa esimesel laulupidul rohkem kui 1000 osavõtjat tegelast koos on.

Pärast seda käisin kõigi Eesti elu edendajatega käsikäes. Ja nägin südamliku rõõmuga, kuidas endine orjarahvas varanduslikelt ja vaimliselt edenes, kasvas ja kosus . . . Sest pööripäev meie rahva elus oli möödas ja tõi sellega rõõmsad eluavaldused nähtavale, tõesti 40—50 aastat tagasi. Kõik need inimesed, kes sel ajal elasid, võivad mäletada ja tõeks tunnistada, kuidas siis meie rahvas mustas suitsutares vaest viisi elades ainult aganast leiba söi . . . Aga kui palju ei ole meie rahvas nüüd selle aja sees edenenud ja kosunud, küll varaliselt ja vaimliselt. Rahvas hakkas ära tundma, missugused suure võimud on senini tema sees varjul seisnud. Nemad hakkasid ärkama, ja selle ärkamise tagajärjeks olid mitmesugused seltsid, kirjatööd, ajalehed ja koolid . . . Ja vaadake, üks asi annab väga rõõmust tunnistust meie praeguse aja rahva kohta: Ennevanast, kui mõni Eesti soost mees ka kooliharidust sai, siis kadus ta ikka kohe võõra rahva sekka ära; aga nüüd on asi selle poolest teine: kõrgema kooliharidusega rahvapojad ei kao mitte enam ära, vaid jäävad oma sugurahvale truuks, ja niisuguseid tuleb ikka juure. — — —

On rahvas vaimuväljal edenenud, siis on ta seda enam veel varanduslikust küljest, sest seda kallist ärakadunud Kalevipoja varandust on Eesti rahvas osanud endale hoolega üles otsida; see tähendab, ta on omale päriskohtasid omandanud.

Oli nüüd meie rahvas välispidi ärganud ja omale päriskohtasid omandanud, seltsisid asutanud ja kirjandusepõllul palju edasi astunud, siis on neile ka oma kindel isamaa-armastus jäänud, ja seda näitavad nad oma laulus ja muusikas üles, mis neile see viimane Vanemuise pärandus on. Sest laul ja muusika on ju mõlemad väga kõrged taevalikud anded ja — neid peab Eesti rahvas ülikalliks. — — —

Tulgu nüüd kuulama, kes enne pole kuulnud, kuidas Eesti rahva kannel heliseb ja igavesed lauluhääled kõlavad. — — —

Nõnda on meie elu selle 30 aasta sees, mis sellest esimesest laulupidust mööda on läinud, ja Eesti rahva vaim palju kosunud, kui ka meie üle mitmed tuuled ja tormid on puhunud. — — —

Katsu siis nüüd veel edasi kasvada ja kosuda, ning meie kallil Kalevipoja varandust mulla põuest üles otsida . . .“

See palav sugurahva armastus oli kadunud Suigusaare töö aluspõhjaks juba siis, kui pea igal pool veel „talumatsi“ ehk paremal korral „maamehe“ seisus häbiks oli, kui seda seisust mitte üksi haritud rahvapojad, vaid ka kõik, kes vähegi teistest kõrgemale pääsnud, põlgasid, mille tagajärjel siis meie kadakate sugu ka nii tugevaks kasvaski.

Suigusaar oli eestlane juba Riia tsensorina; seda näeme ta oma sõnadest esimese Eesti laulupidu loa saamise loos. Kuid pärast tuli veel mitugi asja ette, kusjuures S. käsi Eesti asja kasuks nii tähtsalt tegev oli, et ülekohus oleks sellest vaikida. On meil nüüdki nii vähe rahvapoegi, „kellel südamed rindades soojad“ oma suguvendade vastu; veel vähem oli neid siis, üle 40 aasta tagasi.

Nimelt Suigusaare kui tsensori teenus oli see, et 1870. a. C. R. Jakobsoni „Kolm isamaa kõnet“ päevavalgust said näha, mis Eesti sumbunud politika õhku rohkesti värskendas ja ärkamiseaja tähtsaks tõukejõuks oli. Pärastpoole mõjus M. Suigusaar palju selleks kaasa, et Jakobson oma „Sakala“ käima sai. Liivi kuberner, parun Uexküll von Guldentubbega heas vahekorras olles, toetas S. kõigest väest Jakobsoni leheloa saamises, milleks ta ise ka palvekirja kokku seadis. Ja kui „Sakala“ käima sai, oli S. käsi ikka temaga: ta laskis läbi, mis vähegi võis. Veel enam: kui korra selleaegse sillakohtu poolt — ei tea, mis põhjusel — kõva käsk oli antud Jakobsoni kinni võtta ja vangitapiga Viljandi tuua, sai Jakobson õnneks eest minema ja ei leidnud mujal pelgupaika, kui Riias, Suigusaare eluruumides, kus ta seni varjul oli, kui S. asja kuberner juures nii kaugele viis, et Jakobsoni enam ei tohitud kinni võtta.

Ka pärast, Pärnus, ei jäänud S. Eesti edule võõraks. Otse selle vastu — kuni vana eani võttis ta tegelikult kohalikust seltsielust osa. 1879.—1884. a. ja 1885.—1888. a. oli kadunu selleaegse Pärnu Põllumeesteseltsi tegev liige ja pärast Jakobsoni surma, 1882. a. peale, seltsi esimees. Tema eestvõttel ostis nimetatud selts omale suure maatüki ja ehitas endise väikse vana maja asemele 1885. a. kena uue maja. Selle maja õnnistamisel, 1885. a. 10. nov., kutsus Suigusaar suguvendi ja -õdesid üles C. R. Jakobsoni Kurgja talukohta võlgade alt päästma ning tema pärijatele tagasi lunastama. Ta tähendas, kord olla Jakobson kadunule ütelnud: „Kui Kurgja talukoht peaks minu pärijate käest võõrastele minema, siis tahan ennast hauas ümber pöörda!“ Kõneleja tähendas selle peale: „Meie, eestlased, ei tohi seda mitte sündida lasta, et Kurgja talukoht Jakobsoni pärijatelt võõraste kätte läheks ja tema süüta alaealised lapsed laiali pillutaks...“ Ja asi leidis nii Suigusaare kui ka teiste selleaegsete paremate Eesti poegade toetusel osavõtmist. Kurgja talukoht lunastati Jakobsoni pärijatele igaveseks päranduseks tagasi.

Suigusaare käes oli ka Eesti Aleksandri kooli Pärnu komitee peatoimetus. Ta korjas selle kooli jaoks 500 rbl., mille ta ise Tartu ära viis.

1890. a. asutati Pärnu karskuseselts „Valgus“. Et kadunud S. ise täiskarsklane oli ja tuline karskuse poolehoidja, siis astus tema kohe seltsi liikmeks ja lubas oma koguduse koolimaja ruumid seniks seltsile maksuta tarvitada, kuni see omale ruumid sai.

Et ta hoolega „Valguse“ tegevusest osa võttis, valiti ta 1894. a. selle seltsi esimeseks auliikmeks ja sellega ühes ka auesimeheks. Aga ta jäi oma isearvamise juure ja maksis seltsi liikmemaksu kuni seltsi lõpuni edasi. Tema isiklik mõju oli seltsis õige silmapaistev. Selleaegne Pärnu karskuseselts „Valgus“ oli üks suurematest ja teovõimulisematest seltsidest.

Kui karskuseselts „Valgus“ sakslaste pealekäimisel 1906. a. algul lõppes, said tema avarad ruumid Pärnu Eesti Kooliseltsi omanduseks.

Mõni aasta peale Pärnu Eesti Kooliseltsi algust pidas ülempreester M. Suigusaar kooliseltsi saalis suure rahvahulga osavõtmisel „Sakala“ toimetaja, oma sõbra Carl Robert Jakobsoni eest hingepalvet. Tema enese sõnade järele ei olla ta seda poliitilistel põhjustel Jakobsoni surma ajal teha saanud.

Kui „Endla“ uue maja õnnistamisel, kus kadunu õigeusu kombe järele Eesti keeles jumalateenistust pidas, kõne Pärnu Elisabeti koguduse endise õpetaja Johann Heinrich Rosenplänteri peale läks, kes omal ajal Eesti kirjanduse ja vaimuvalguse eest palju hoolt kandis, ütles kadunu, kätt rinna peale pannes: „Kui ma teaksin, kus tema hauaküngas on, lähaksin kohe tema hauale, peaksin seal tema hinge eest palvet, langeksin põlvili maha ja annaksin tema hauale suud. Just sellepärast, et ta on meie Eesti rahvast nii väga armastanud ja temast head mõtelnud.“

Ka kirjandusepõllul oli kadunu tegev: tema sulest ilmusid mitmed vähemad raamatukesed, enamasti usulik-kõlbliku sisuga.

III.

Kuid M. Suigusaare elutee polnud ka ilma ohakateta: „Saksa viha“ pidi temagi tunda saama; pärast ka mõne arusaamata ametniku „malka maitsma“. Vihanooled lästi juba Riias lendu ja esiotša „Sakala“ vastu, mille eest aga ka S.; kui tsensor, pidi vastutama: Olgu sellest mõned

juhtumised nimetatud, millel ehk ka teatav ajalooline tähtsus ei puudu.

1. „Sakalas“ seisis sõnum, talurahvas olevat Eestimaal parun Huene ära tapnud. Nüüd ilmusid ka kohe kurjad kaebtusekirjad Liivimaa kubernerile, kus asja väga mitmetpidi liiga mustaks värviti; nimelt pandi seda pahaks, miks „Sakalas“ on öeldud, talurahvas olla paruni ära tapnud; see olla hirmus häbistav mõisnikusooile ja ässitada rahvast mässule. Liivimaa kuberner tegi kohe oma asjaajajale ülesandeks seda asja üle kuulata ja järele uurida, ja sai sellega tõe-otsuse kätte, et nooredmehed parun Huene tema kõlvatu elu pärast suvel heinamaal ära tapnud, sest et ta noorte naisterahvaste au väevõimuga tahtnud ära rõõvida. Kuberner kutsus Suigusaare oma juure ja andis talle oma uurimiste tagajärje teada. Mõisnikkude kaebtus jäi aina kaebtuseks.

2. Viljandimaal olid mitmed tulesütitused, mida kava-kindlaks kurja käe tööks peeti. Nendesamade juhtumiste aegu mõisteti kaks venda, Petersonid, Peeter ja Aadam, meie maalt ära Venemaale — Borissoglebski elama, ja kui Peeter Peterson seal ära suri, tõi „Sakala“ tema surma üle liigutava ning kurva sõnume. Jällegi ilmusid mõisnikud Liivimaa kubeneri ette kaebtusega, seda ei tohtivat olla, et säherdusele kurjategijale ning majadepõletajale, kelle kohus meie maalt välja on mõistnud, ajalehes avalikult seesugused järelhüüded pühendatakse . . . Kuberneril oli jällegi tarvis asja õiget seisukorda teada saada. Selleks võttis ta asja isiklikult enese kätte uurida. Ta kogus iseenda kätte kõik aktid ja paberid, mis iganes tulesütitamise ja Petersonide ärasaatmise kohta käisid, ja sai selle läbi, et just ise kõik need paberid läbi luges, selge teadmise kätte, millest ta siis tsensor Suigusaarele kõnles. Ta tähendas, Petersonid on küll ehk kahtluse all olnud, aga süüdi nende kohta ei ole tõendatud ja neid kahte venda ei ole mitte kohtulikul teel välja saadetud, vaid seda on valitsuseasutused teinud, see on, nende väljasaatmine sündinud administratiivsel teel. Ja pealegi sai kuberner õige tulesütitaja teada; see oli noor von Helmersen, kes ülikoolilinnas oma kõlvatuma eluga oli nii kaugele läinud, et ta mitte üksnes ülikoolist ei pidanud lahkuma, vaid ka Tartu linnast. Kui siis isa talle raiskamiseks enam raha ei annud, hakkas poeg iseoma isa mõisa majasid põletama, sest ta mõtles kavaluse ja salajate ahvarduste läbi, süüdi talupoegade peale veeretades, isa käest raha välja pigistada. — Et nüüd kuberneril jälle

selged teated käes olid, jäi mõisnikkude kaebtus ka seekord tagajärjeta.

3. „Sakala“ tõi Bulgaariast mõne sõnume, kus ta seda asja harutas, et kui Bulgaaria Türgi ikke alt vabaks saab, miks siis mitte ka meie talurahvas mõisnikkude ikke alt vabaks ei peaks saama. Jällegi olid mõisnikud kaebtusega platsis, mis see kord otse tsensori enese peale tõstetud. Kaebekirjas oli ära näidatud, et üksnes tsensor Suigusaar ja redaktor Jakobson seda soovivat ja rahvast ässitavat. Seekordnegi kaebtus jäi ilma tagajärjeta.

4. Nüüd arvasid kaebajad iseäraliku kaebtuseabinõu välja. Varssavis oli sel ajal Poolamaa ülemaks kindralkuberneriks keegi v. Kotzebue, kelle esivanemad mõni aeg tagasi Austriast olid Venemaale asunud. Esivanematel oli Tallinnamaal omal ajal suur mõisa olnud, aga poliitika-süüde pärast olid kindralkubeneri kaks onu Siberisse saadetud ja mõisa nende käest ära võetud.

Nüüd panid mõisnikud 80 tuhat rubla kokku ja õtsid v. Kotzebuele tema sugukonnamõisa tagasi ja said sellega endale väga suure mõjuga kaasvõitleja juure. Sest Kotzebue oli nüüd ka meie maa mõisnik. Selle suure heateo eest soovis nüüd ka Kotzebue mõisnikkude palvet täita. Temale oli selleaegne sandarmite-ülem Mesentsev väga suur sõber. Kotzebue pani ka kohe Mesentsevile asja ette. Ja selle suure herra pealekäimisel pidi sisemiste asjade ministri käsu peale „Sakala“ ometigi ajutiselt seisma jääma.

Jakobson sõitis seepeale otsekohe Riiga Suigusaare juure ja läks sellega ühes kubeneri jutule. Ja asi nihkus niipalju paremusele, et kuberner, Jakobsoni kasuks, sisemiste asjade ministrile soovi avaldas, et „Sakala“ kohe jälle ilmuma hakkaks; sai aga vastuse, milles minister seletas, et temal enesel „Sakala“ vastu midagi ei olevat ja ta kohe ilmuda võiks, aga kaks kõrget isikut, nimelt Poolamaa kindralkuberner Kotzebue, kellel endal Eestimaal mõisa olla ja kes sellega ühes ka Eestimaa mõisnik on, ja sandarmiteülem Mesentsev, kes ise soovida asja järele uurida, enne kui „Sakala“ vabaks võib saada, seista mõlemad kõvasti „Sakala“ ilmumise vastu. Ja selle tagajärjel pidi „Sakala“ 8 kuud seisma.

Ka Pärnus ei puudunud Suigusaarel oma okkad. 1890. a. andis Pärnu politseivalitsus kõva käsu, et kõik voorimehed peavad Vene keelt mõistma: kes ei mõista, astugu ametist ära. Mehed, paljudel perekonnad toita, olid suures hädas: kõigile ülematele ametimeestele anti

aastate kaupa aega riigikeelt kätte õppida, kust pidid vaesed voorimehed selle üle öö võtma. Kui aga S. sellest juttu tegi, läks kohe käre kaebtus Riiga kubernerile: S. olla valitseva korra vastane! Lugu lõppes aga siiski hästi, olgu siis, et kadunu pidi, haiget abikaasat koju jättes, kevadise teelagunemise ajal hobustega Riiga sõitma seletust andma. Kaebaja (kreisiülem Wotshinski) pidi lõpuks ennast veel S. ees vabandama, olgugi et ta oma kaebtusesse ka selle „surmasüü“ oli üles märkinud, et Suigusaarel olla ukse küljes eestikeelne nimelaud!

Ka oma kõne eest Pärnu I laulupidul tuli Suigusaarel (ehk küll 10 aastat hiljemini) pealekaebamise peale vastust anda, nimelt lausete eest, kus kahest kassist ja väiksest Eesti hiirest juttu oli.

Suigusaart siunasid lõpuks mitmedki, kellele tema tegevus ei meeldinud. Ka suguvend A. Grenzstein, nüüd ka surnud, naelutas tema nime oma „Kodumaa korralduses“ häbilauale: S. juures olla Pärnumaa preestrid ja õpetajad koos olnud ja otsuseks teinud: mitte Saksa ega Vene kassi kriimustamist karta.

Kuid õiglase mälestus jääb igaveseks, kurja kõnet ei karda tema mitte, ütleb kiri. Nii jääb ka Suigusaarele Eesti rahva keskele jäädav asupaik: tema oli tõsine Eesti mees, kelle sees ei olnud kavalust. Olgugi et ta oma eluaja vaikselt tööd tegi ja oma tegevusega kunagi pole ülemaaliselt „hiilganud“, on tema käed ometi ka mitut kivi kannud, kui Eesti kojale aluspõhja ehitati, on tema väsimata valvanud, kui Eesti edu alles kätkis hingas ja valjud väed teda varitsesid.

Meieaegne põlv ei tunne ega tahagi tunda vanade vaeva, nii nagu meile kord jälle meie noored vististi saavad tegema. Kuid siiski nende, esimeste Eesti tegelaste nimed, kelle hulgas ka Mihkel Suigusaare nimi ei puudu, jäägu kõikidele järeltulevatele põlvedele kuldkirjana vaimusilma ette särama: olgu maja või sajakordne, aluspõhi on üks! Nende aluskivide ilu me ei näe, nende vaeva me ei tunne, aga ometi nende peal seisame meie!

Nende muremuljutused,
Nende piinapigistused
Kõrku meile kustumata.

Nende mälestus olgu meile püha!

A. Laar.

Kirjandusline ülevaade.

A. Kitzberg'i Külajutud. Osaühisus „Noor-Eesti“ kirjastus 1915. Hind 1 rbl.

„Nad on oma aja lapsed,“ ütleb Kitzberg ise oma juttude kohta. Et nad seda olles aga ka meie ajal võivad huvitada ja meeldida, see on neile kõige suuremaks kiituseks ning auks.

Küll on „meie aeg“ Kitzberg'i juttude ilmumise ajast vaevalt kaks-kolm aastakümnet vanem, ja meie vaimline edu nende aastakümnete vältel ei ole nii peadpööriv kiire olnud kui seda mõnikord on kipunud arvama ning uskuma; aga paljugi, mis neil aegul „ajakohane“ oli, on siiski huvituse tänapäisele lugejale kaotanud, on iganud ja unustatud, ning asjata oleks katse seda uuesti elule äratada. Ideed, mis paarikümne aasta eest uute ja üliuutena tundusid, näivad nüüd lapsikud olevat ja kirjanduslikud vormid, mis toleaegeid lugejaid paelusid, jätavad meid külmaks.

Võib olla, põhjened see selles, et neil aegul kirjanduslikult tegevad olid „haritud inimesed ja vaimustatud isamaalased“ rohkem kui andelised kirjanikud. Neid, kes kahekümneviie aasta eest kirjaniku-annet avaldasid, loeme ka täna hea meelega.

Mis Kitzberg'i kirjutustes võitvalt mõjub, on ta mureta värskus ja sunduseta jutustamiseviis. Kui ta vahel katsubki „õpetada“ — nagu see tema tegevuse alguse ajal moes ja tarvilik oli —, siis teeb ta seda nii vähe pealetungival kombel, et see lugejat ei haava ega tülita. Kes tahab, võib õpetusesõnad kõrvust mööda lasta minna, — kirjanik paneb seda vaevalt pahaks. Igatahes on lugejal tunne, et Kitzbergi jutud — ka need, millel „moraal“ ei puudu — mitte pole kirja pandud vana hea põhjusemõtte järele: „jut on se koroke, õppetud on se ivva“.

Kitzberg jutustab, sest et talle jutustamine löbu sünnitab; nõuab keegi „õpetust“, siis riputab ta jutustusele õpetust sekka. Aga mitte kalakasvatuse-õpetus ei ole jutustuse peasisu, vaid „Hennu velje“ ilus lugu. . .

Meile, noorematele, kes me siis, kui Kitzberg'i „Külajutud“ esimest korda trükist ilmusid, veel lugeda ei osanud — kui me sel ajal üleüldse „juba“ õlmas olime — meile on „Noor-Eesti“ kirjastatud „Küla juttude“ kogu uudiseks ja üllatuseks. Meeldivaks üllatuseks.

On Kitzbergi juttude üheks heaks omaduseks vaba ja voolav jutustamise-, vestmiseviis, siis on nende teine meeldiv külg kirjaniku alati elevil püsiv idealism. Kitzberg on pühapäeva-laps, kes iial pead norgu ei lase, isegi kõige kurvematel aegadel mitte. Nagu päiksepaiste soendab ta südamlilik humoor; nagu kevadeõhk mõjub murdumata ja närtsimata usk kõige ilusa ja hea sisse.

Igal pool näeb Kitzberg ilusat ja head. Luulelik-ilusates, unistama panevates piltides kujutab ta Eesti kauget minevikku; ilusaid ja armsaid

pilta joonistab ta omaegsest külaelust. „Maimu“ on aumärk muistse Eesti suurtele ja kaunistele tunnetele, Eesti naiste ohvrimeelele ja üksmeelele; on kiidulaul endise Eesti truudusele ja ustavusele. Ja looke Sauna-Antsu „taevasse sõitmisest“ on lihtne ja liigutav pilt oleviku Eesti sauniku suurmeelest ja selle tasuks omandatud suurest õnnest: temale kõige suuremast maailmas.

Olgu küll, et „Maimu“ ja tema kaasaeglaste lugu meile kahtlejatele paiguti liig ilusana ja esivanemate tunded ning kombed liig paleuslistena näivad; olgu peale, et ka Sauna-Ants ja tema pehme-südameline eit Leena meile veidi liig heade ja armsatena tunduvad, parematena ja armsamatena kui vast „päris“ Antsud ja Leenad meie teades olla võivad, — olgu! Loeme neist kõigist siiski lõbuga, tunneme kaasa Maimu kannatustele, rõõmustame ühes Sauna-Antsuga ja oleme liigutatud ta „oma“ hobuse targast ja heast südamest: „Et ta . . . just tare läve ette . . . paigale jäi . . .“

„Sauna-Antsu „oma“ hobune“ on jutuke, mis meie kirjanduses auga võib tähtsal kohal seista: nii lihtne ja südamlik on selle toon, nii hästi kujutatud Sauna-Antsu unistus ja selle täidminek. Nii võltsimata suveõhk elab jutus ja soendab südant.

Kitzberg toob oma juttudega maa-elu ja maa-inimesed linlasele lähemale. Ja äratab igatsuse lihtsa, keeruliste „viguriteta“ kirjutuseviisi järele. Kunas tõuseb meil kirjanik, kes nii lihtsal toonil jutustab meiegaegsest inimesest ja tema hingest?

M. Reichenbach.

J. Davis. Kerge Arvuld. Esimene õpeaasta aritmeetika ülesannete arvamisest näitlik-praktilise õpeviisi järele. Piltidega. Hind 15 kop. Riias, 1915. Kirjastuseäri „Pedagog“. 55 lehekülge, 486 ülesannet.

Seesama. Teine õpeaasta. Hind 15 kop. 62 lehekülge, 597 ülesannet.

Nendes raamatukestes on algupärast ja head. Nimelt on seal rohkesti algupäraseid ja maitserikkalt valmistatud joonistusi, mida vähe-mate arvude äraõppimisel ja nende arvude tarvitamise harjutustel kasulikult saab tarvitada. Peale selle on paljudel ülesannetel lisaks märkus: „Sea veel sarnane ülesanne kokku.“ Aga selle kõrval on ka algupärast, mis täitsa kõlbmata on. Niisugune on sisu esimese õpeaasta ülesannetel nr. 85, 96—100, kus täpikesi ja ringikesi kästakse kokku arvata.

Muidu on Davis'e raamatukeste sisu teiste alguskoolidele määratud rehkenduseraamatute omaga sarnane. Ka siin paistavad kõikide nende raamatute tähtsamad puudused silma: puuduvad arvukujud, puudub selgus selle kohta, et 11, 12, 13 jne., 21, 22, 23 jne. jne. nimelt summad on ja 20, 30 jne. nimelt kasvatised, ja puudub enamasti mõte ülesannetes.

J. Sarv.

Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekroloogid.

Kustunud ajaloolise perekonna mälestuseks.

Vanemate kultuurarahvaste juures ulatavad perekondlikud niidid kaugemasse minevikku; seal on suguvendi, kes aastasadade jooksul oma esiisade peale tagasi näitavad, kelle veri vähemalt nimekirja järele siniseks on klaarinud. Meie elame kolmandat, vaevalt neljandat põlve; mis kaugemal sellest, katab tume mineviku loor. On üksikud erandid. Üks sarnastest oli Eesti Kirjanduse Seltsi liige **Juhan Sapa**, kes möödäläinud aastal siit ilmast lahkus ja kellega kaks ja poolsada aastat Eesti perekonnalugu hauda on läinud.

Juhan Sapa oli Hallistes, Vana-Kariste vallas Liplapi ja Saapa talu omanik. Saapa talu on aga selle poolest meie minevikuloos tähelepannemiseväärt, et ta peremehed vanal orjaajal mõisale ainult renti maksid, orjusest aga vabad olid. Nad olid priitalunikud, nagu kirjad näitavad, juba 17. aastasaja keskel. Vanad dokumendid jutustavad, kuidas Rootsi kuningas Gustav Adolf 1622. a. Liivimaa kubernerile feldmarshall Jasper Matson Krusele mitu mõisat Halliste kihelkonnas on kinkinud, nende hulgas ka Vana-Kariste. Need mõisad läksid pärastpoole küll ühe käest teise kätte, aga kaunis kindlasti võib tõendada, et Juhan Sapa esivanemad juba feldmarshall Kruse käest mingisugustel põhjustel, mis selgitamata, priiuse on saanud. Edasi näitavad vanad kirjad, kui visalt praeguse Saapa, selleaegse „Kuivsapa“ talu peremehed oma õigustest kinni on hoidnud. Sagedasti tuli ette, kus valitsejad, kuna omanikud kaugemal elasid, „Kuivsapa“ peremeeste õigusi kärpida on tahtnud, neile orjusi kaela veeretanud. Nõnda loeme ühest kirjast, mis feldmarshall Kruse poeg Gustav Kruse 29. juunil 1673. a. oma opmannile Lars Andersson Wadmannile on kirjutanud:

„Liivimaalt on üle mere kaks Karkuse talupoega „Polli“ Wolmar ja „Kuisaperi“ Peeter siia tulnud. Nad paluvad mind andlikult, et neile need eesõigused, mis minu õnnis isa neile kinkinud, alles jääksid, kui nad oma maksud iga aasta korralikult õiendavad: „Polli“ Wolmar 30 vakkarukkid, 30 vakka otre ja 10 naela linu, „Kuisaperi“ Peeter aga 20 riigitaalrit. Meie oleme nende palvet kuulnud ning käsime, et need talupojad teoorjusest vabad peavad olema, kui nad oma maksud korralikult ja õigel ajal maksavad.“

Kui mõis kroonu kätte tagasi läks, katsuti veel mitmel korral „Kuivsapa“ peremeestel kas renti kõrgendada või orjusi peale panna, mille tõenduseks muu seas ka kojanõuniku Ehrenskiöldi kiri tolelaegsele mõisa-rentnikule Johann Rosenkampfile on, kus talumehe õigused jälle jalule seatakse.

„Kuivsapa“ peremehed on alati ülemalt poolt kaitset ja tuge leidnud. Ja kui Liivimaa Vene riigi külge liideti, tunnistas Keiserliku Pärnu-Tartu Ökonoomia Seltsi valitsus, et Vana-Kariste „Kuivsapa“ talu kõigist „kõrvalistest maksudest ja töödest vaba peab olema, senikui seal selle Peetri sugukond alles on, kellele Gustavus Kruse 29. juunil 1673. a. täielise vabaduse kinkis“. Talu pidi aga iga aasta kindlat renti maksma.

Endine „Kuivsapa“ talu oli viimasel ajal Liplapi taluga ühendatud, mis iseäranis sest saadik laiemalt tuttavaks sai, kui kadunu Juhan Sapa'se õde Marie Sapa sinna 1911. a. aiatöökooli asutas.

Saapa priitalu kohta liikusid omal ajal rahva suus mitmesugused jutud, senikui Abja kihelkonnakohtuherra v. Dehn mineva aastasaja teisel poolel ajakirjas „Inland“ dokumendid avaldas, mis ta tolelaegse Saapa peremehe käest saanud ja millest ka siinkohal üksikud väljavõtted on toodud. Neid dokumenta on tarvitanud ka J. Jung oma Halliste ja Karksi kihelkonna ajaloo kirjutamisel, mis iseraamatukesena ilmunud.

Ei oleks aga ülearune, kui rohkem valgust heidetaks selle ajaloolise perekonna loo peale nende poolt, keda see mitte ükski ei huvita, vaid kel meie ajaloo põllul ka elteadmisi on.

Juhan Sapasega on „Kuivsapa Peetri“ viimane meestesost järeltulija hauda läinud. Kas neid järeltulijaid mitte kuskil mujal ei leidu, selle kohta ei tea kindlat, vististi jääb aga tõeasjaks, et ühendatud Saapa ja Liplapi talu tulevase omaniku nimi juba teine saab olema.

Ajalooline perekond, kuhu ligi kolmesaja aasta jooksul vaba mehe verd oli voolanud, kelle esivanemate selgroogu Balti mere tuuled, mis neid õiguse otsimisel karastanud, selle perekonna kustumise arvesse tuleb suurelt jaolt kirjutada saatust, mis nii mõnegi maa intelligentsi kannul on käinud.

H. Rebane.

Toimetusele saadetud kirjandus.

Статистическія свѣдѣнія по гор. Ревелю за ноябрь и за декабрь мѣсяцы 1915 года. Изданіе Ревельской Городской Управы. (Данныя Статистическаго Бюро.) Ревель, 1915. Типографія Г. Калла 34+34 стр.

A. Kitzbergi Küla jutud I. Autori näopildiga. Osatõhisus „Noor-Eesti Kirjastus“, 1915. 154 lhk. Hind 1 rbl.

Tartu Rahvaraamatukogu Selts 1915. Kolmas tegevusaasta. J. Mällo trükk, Tartus.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. W. Weskl.

Дозволено военною цензурою.

„Postimehe“ trükk, Tartus.